

İngilizlerin Maraş'ı İşgali ^{1*}**Yaşar ARSLANYÜREK**

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,

Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,

yasararslanyurek@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-3108-9306>**Öz**

XIX. yüzyılın sonlarında İngiltere için Anadolu'nun güney taraflarının ele geçirilmesinde üç temel amaç bulunmaktaydı. Bunlardan ilki bu bölgenin Hindistan yolundaki ve yine İngiltere'nin elinde bulunan Süveyş ve Mısır'ın savunulmasında bir hareket üssü olarak önem arz etmesiydi. Diğer Sykes-Picot'a göre Fransızlara verilmesi kararlaştırılan ve petrol bakımından oldukça önemli bir yere sahip olan Musul'u Fransızlardan almak amacıyla elinde bir koz bulundurmamak istemesiydi. Bir diğer neden de Maraş ve çevresinin işgal edilerek, bu bölgede kendi hâkimiyetlerinde bir Ermeni Devleti ile bir de Kürt Devleti kurulmasının sağlanmasıydı.

İngilizlerin Güneydoğu Anadolu Politikası ve bu bağlamda Maraş'ın işgali, Ortadoğu Politikasının bir devamı olup İngiliz Hükümeti'nin Ortadoğu'yla ilgili amaçları bu politikanın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İngiltere bölgedeki işgallerine, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra başladı. Zira 3 Kasım 1918 tarihinden başlayarak sırasıyla Musul, İskenderun, Kilis, Antep, Cerablus ve sonrasında da Maraş, İngilizler tarafından işgal edildi.

Anahtar Kelimeler: Maraş, İşgal, İngiltere, Fransa, Ermeni.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 6.11.2019 / 29.01.2020

* Bu makale, 03-04 Şubat 2017 tarihleri arasında yapılan Uluslararası Milli Mücadele Döneminde Maraş Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

Künye Bilgisi: Arslanyürek, Y. (2020). *İngilizlerin Maraş'ı İşgali. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (Özel Sayı), 16-42. DOI: 10.33437/ksusbd.643633*

Occupation of Marash by British

Abstract

There were three main aims of England for the seizure of the South Anatolian Region in Turkey in the end of XIX. century. The first was that this region was important as a base of movement in the defense of Suez Canal and Egypt, which were in the way of India. The other was that, England wanted to keep a trump in order to get Mosul back from the French. Mosul had a very important place in terms of oil, which was decided to be handed over to the French according to Sykes-Picot Agreement. Another reason of the occupation of Marash and its environments was to establishment of an Armenian and a Kurdish State in the region in the control of England.

The Southeastern Anatolia Policy of the British and the occupation of Marash in this context were extension of the Middle East Policy. The British Government's objectives for the Middle East have led to this policy. Britain began its occupation in the region after the Mondros Armistice, signed on 30 October 1918. Starting from 3 November 1918, Mosul, Iskenderun, Kilis, Aintab, Cerablus and then Marash were occupied by the British.

Keywords: Marash, Occupation, England, France, Armenian.

GİRİŞ

İngiltere XIX. yüzyılın sonlarına doğru bir sömürge imparatorluğu olma yolunda hızla ilerliyordu. Hindistan, bu sömürge imparatorluğunun önem verdiği yerler arasındaydı. Ayrıca bu yüzyıldan sonra önem kazanmaya başlayan enerji kaynaklarının bulunduğu coğrafyalar da İngiltere için önem arz eden yerlerdendi. Bu açıdan bakıldığında Hindistan ve Ortadoğu bölgeleri, İngiltere için vaz geçilmez yerlerdendi. Bu bağlamda Osmanlı Devleti de yine İngiltere için önem arz etmekteydi. İngiltere hâkimiyet alanlarını genişletmek ve bölge ülkelerinin zenginliklerinden faydalanmak amacıyla herhangi bir yeri işgal etmekten geri durmuyordu.

İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne ilk gelişleri, ticari münasebetler vasıtasıyla olmuştu. İngilizler bundan sonra diğer devletler gibi misyonerlik faaliyetlerine başladılar. Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde olduğu gibi Maraş'ta da İngilizler bu tür faaliyetleri yürütüyorlardı. Bu açıdan İngilizler, bölgeye yabancı değillerdi (Gökhan, 2011: 348). İngilizler yürüttükleri çeşitli faaliyetlerle bölgeler üzerinde söz sahibi olmayı planlıyorlardı.

KSÜSBD Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

İngiltere I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin tümü üzerinde hâkimiyet kurmak ve bu hâkimiyetini genişletmek istiyordu. Ayrıca Yakınoğu ve Ortadoğu ülkelerinin zenginlikleri de İngiltere için önem taşımaktaydı (Şamsutdinov, 1999: 25). Zaten bölgede kurulmaya başlanan misyoner okulları ve misyonerlik faaliyetleri de İngiltere'nin bölgedeki planlarının bir parçasıydı.

İngiltere'nin Anadolu'daki yayılcı faaliyetlerini 23 Kasım 1918'de 6. Ordu Komutanı olan Ali İhsan Paşa, daha o tarihlerde belirtmişti. Ali İhsan Paşa'nın bu endişeleri daha sonra haklılık buldu (Ural, 2007: 430) ve Anadolu'da birçok yer İngilizlerce işgal edildi. Zira İngiltere'nin Osmanlı coğrafyasındaki emperyalist düşünceleri daha sonraki tarihlerde farklı belgelerde dile getirilmiştir.

20 Ocak 1918 tarihli belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, İngilizler mütareke hükümlerine aykırı olarak Filistin Cephesi'ndeki Osmanlı birliklerinin Pozantı'ya kadar olan bölgeyi boşaltmasını talep etmişlerdi. Osmanlı Devleti, buna karşın söz konusu bölgelerin boşaltılması halinde Maraş, Antep ve Adana'da asayışı bozan olayların meydana geleceğini, bundan dolayı hiç olmazsa Antep ile Adana'da bir bölük ile bir süvari alayının bırakılmasını istemişti (ATASE, İSH, Kutu No:68, Gömlek No:45). 23 Ocak 1918 tarihli başka bir belgede de İngiltere'nin Maraş, Urfa, Adana, Erzurum, Van, Elazığ, Diyarbakır, Sivas ve Bitlis'i işgal etmesinin muhtemel olduğu kaydedilmişti (ATASE, İSH, Kutu No:2, Gömlek No:83). Aynı tarihli başka bir belgede ordu komutanı olan Ali İhsan Bey, Maraş ve Urfa'nın müstakil mutasarrıflık olduğu için buraların İngilizlerce işgal edilmemesi gerektiğini belirtmiştir (ATASE, İSH, A:1/1, D:140, F: 17). İngilizlerin Anadolu coğrafyasındaki bu faaliyetlerine karşılık Osmanlı Devleti de güvenlik amacıyla bazı tedbirler almaya çalışıyordu.

27 Ocak tarihli bir belgede bölgedeki mahalli asayişin sağlanması amacıyla Islahiye Jandarma Alayı ve Ceyhan Süvari Jandarma Alayı adında iki alay oluşturulduğu kayıtlıdır (ATASE, İSH, Kutu No:2, Gömlek No:16).

20 Aralık 1918'de Harbiye Nezareti'ne gönderilen bir belgede, Antep ve Maraş'ın İngiliz işgaline uğramayacağı 6. Ordu tarafından bildirilmişti (ATASE, İSH, A:1/1, D:145, F: 17). Aynı tarihli 6. Ordu Komutanı Mirliya Ali İhsan Paşa'nın 2. Ordu Komutanlığı'na gönderdiği yazıda, 6. Ordu tarafından Maraş ve Antep'e bir miktar süvari birliğinin gönderilmesinin mümkün olduğu, ancak İngilizlerin bu duruma ne tepki vereceği sorgulanmaktaydı. Yine aynı belgede Adana'nın hangi bölgelerinin İngilizler tarafından işgal edileceği ve hangi mevkilerin Türklerin elinde kalacağı ve birtakım isyancı Arapların silah kullanılarak bertaraf edilmeleri, Maraş ve Antep taraflarına girecek olan isyancı Arap ve Ermenilerin cezalandırılmaları için gerekli halde asker gönderilmesi konularında İngilizlerle ne gibi kararlar alındığı konusunun 6. Ordu tarafından

bilinmediği hususuna değinilmekteydi. Bu bağlamda isyancı Arapların Cerablus gibi yerlerde erzak ve eşyaları yağma etmelerini engellemek amacıyla da silah kullanılmadığı belirtilmekteydi. Konuyla ilgili Harbiye Nezareti'nden hiçbir yazının gelmediği de yine işaret edilen konular arasındaydı. Bundan dolayı verilen kararlara aykırı bir iş yapmamak amacıyla Maraş ve Antep sancakları konusunda ne yapılması gerektiği hususunun acilen yazı ile bildirilmesi istenmişti (ATASE, İSH, A:1/1, D:145, F: 20-1).

Maraş'ın İngilizler Tarafından İşgalinin Nedenleri

İngilizler, Maraş'ı işgal ederek bu bölgedeki coğrafi,² ekonomik, sosyal ve stratejik avantajları ele geçirmeyi amaçlamışlardı (Gönen, 2005: 74). Zira Maraş'ın kuzey kısmı dağlık olduğu için bu kesimlerde serbest harekât kolay değildi. Buna karşın bölge, güneyden gelecek saldırılara karşı savunma için oldukça elverişliydi. Ayrıca Maraş bölgesi, Suriye'ye yönelik gerçekleştirilecek harekâtlarda oldukça uygun bir yerdi. Maraş'ın bu konumundan dolayı İngilizler, Suriye'deki askeri kuvvetlerini emniyete almak amacıyla İskenderun, Antep, Urfa ve Maraş'ı işgal etmeyi planladılar (Akbiyık, 1999: 3).

İngiltere kendi mandasındaki Irak'ın güvenliğine oldukça önem vermekteydi. Hindistan Müstemleke Nezareti, bölgedeki politikalar doğrultusunda 14 Aralık 1918'de Kürdistan adında bir rapor hazırladı. Bu raporda Irak'ın güvenliği için Güneydoğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti gerektiği gibi, bir de Kürt yapılanması³ gerekiyordu. Ancak bu rapora göre Kürt aşiretler, Ermeni yönetimine bağlanmak istemiyorlardı. Yine rapora göre bu durum, ancak İngiltere'nin yardımıyla gerçekleştirilebilirdi (Ural, 2007: 434; Eyicil, 2005: 49).

İngilizler, bir Ermeni devleti oluşturmak amacıyla Anadolu'nun her tarafından Ermenileri toplayarak, Ermeni orduları, alayları ve taburları oluşturdular (Alparslan ve Yakar, 2012: 39).

Her ne kadar İngilizlerin Maraş'ı işgal nedenlerinden birisi bu bölgede kendi himayelerinde bir Ermeni Devleti oluşturmak olsa da daha sonra, İngilizler yaptıkları incelemeler ve oluşturdukları raporlar neticesinde bu bölgede Türklerle savaşmadan ne bir Ermeni Devleti'nin kurulmasının, ne de bir Kürt Devleti kurulmasının mümkün olmayacağını anlamışlardı. Belki bunun da etkisiyle İngilizler, bölgeyi Fransızlara devretmenin menfaatlerine olacağı kanaatine

---

² Maraş, Halep'in 154 kilometre Kuzeybatısında bulunmaktadır. Atalay, 2008: 192.

³ İngilizlerin bölgede bir Kürt devleti oluşturmak istemesinin sebebi İngiliz siyasi literatüründe "3B" olarak bilinen siyasetten kaynaklanıyordu. Bu plana göre Bakü, Batum ve Batman bölgelerini de içine alan kendi himayelerinde bir Kürt devleti oluşturulmak isteniyordu. Bu bölgeler ise petrol bakımından oldukça önemli yerlerdi. Özalp, 1984: 26, 320.

KSÜSBD   Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

varmışlardı. Zira bölgeyle ilgili bir İngiliz raporunda şunlar belirtilmekteydi: "...Doğu vilâyetlerine gelince Türklerle harp etmeden o bölgeleri Ermenistan ve Kürdistan diye bölemeyiz. Çok korkarım ki geçen Haziran'da aldığımız kararları Türklere kabul ettiremeyeceğiz, keşke aksini düşünebilseydim..." (Meram, 1969: 229). Benzer şekilde ülkenin diğer yerlerinde de durum farklı değildi. Nitekim Diyarbakır'dan, Harbiye Nezareti'ne gönderilen 24 Ekim 1919 tarihli şifreye göre bölgedeki Müslüman halkın, bu yerlerin Ermenistan'a verilmesine asla razı olmayacakları, buna karşılık bazı devletlerin kışkırtmaları ile bu bölgelerin Ermenistan'a terk edilmesi halinde ahalinin kadınları ve çocuklarına kadar silaha sarılarak namuslarını müdafaa edecekleri hususu vurgulanan konular arasındaydı (ATASE, İSH, A:1/1, D:16, F: 96-4; ATASE, İSH, A:1/1, D:16, F: 96-5). Oluşturulması düşünülen bu yapılanmaların, İngiltere'nin himayesinde olması planlanıyordu. Bölge, bu politikalar açısından da önem taşıyordu.

Osmanlı hükümeti, 14 Nisan 1919'da bir nüfus tahmini yayınlamıştı. Bu tahmine göre Maraş, Antep ve Urfa'nın toplam nüfusu 494.212 idi. Ayrıca Maraş, Antep ve Urfa bir gurup olarak Halep ilinin dışında ayrıca incelenmişti (Çavdar, 2001: 15-21).

Sykes-picot Antlaşması'na göre Antep, Maraş, Urfa ve Musul taraflarının, Fransızlara verilmesi kararlaştırılmıştı. İngiltere'nin anlaşma dışı olarak bu bölgeleri işgal etmesinin sebeplerinden biri Musul'u Fransızlardan almak amacıyla elinde bu bölgeleri kullanmak suretiyle bir koz bulundurmak istemesiydi. İngiltere bu planını uygulamaya koyduğunda Fransız başbakanı henüz durumun farkında değildi. Konuyla ilgili bir konuşmasında Fransız Başbakanı Clemenceau şunları söylüyordu: "*Ben Kilikya'yi, Suriye'yi, Şam'ı, Halep'i, Beyrut'u ve Musul'dan elde edilecek petrolün akacağı İskenderun Limanını alabilmek için bir yem olarak Musul'u İngilizlere verdim*" (Akbiyık, 1999: 2-3). İngiltere, kendisi için oldukça önem arz eden Musul'a bu suretle ulaşabilmişti.

Bölgede İngiliz hâkimiyetinde, Ermenilere ve Kürtlere yönelik ayrı yönetimlerin oluşturulması hedeflenmişti. İngiltere'nin bölgeyi işgal etmesinin birçok sebebi olmakla birlikte, bir sebep de bu olsa gerek. Aslında İngilizler, işgal ettikleri bölgede büyük olayların çıkmasına sebep olabilecek olayları bertaraf ederek, şehirde sulhun oluşmasını sağladılarsa da bu sulh ortamı, İngilizlerin büyük projelerinin hayata geçirilmesi anlamında büyük önem taşıyordu.

İngilizlerin Maraş'ı ve dolaylarını işgal etmesinde bir husus daha önem arz etmekteydi. İngiltere, Osmanlı Devleti'ni sömürge olmaya aday olarak görüyordu, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin kendisiyle savaşmasını, dahası Çanakkale ve Kut'ül-Ammare'de Osmanlı Devleti'ne karşı uğradığı hezimetini hazmedemiyordu. Bunun için de Osmanlı Devleti'ni cezalandırmak istiyordu

(Akbıyık, 1999: 4-5). Maraş ve dolaylarının işgal edilmesinin bir sebebi de bu düşüncenin bir aracı olarak düşünülebilir.

İngilizlerin Maraş'ı İşgali

İngilizler Maraş, Antep ve Urfa'nın işgali için, 21. Kolorduya bağlı olan General Leslie komutasındaki 19. Tugayı görevlendirmişlerdi. Bu kuvvetlerin merkez karargâhı Beyrut'ta bulunmaktaydı (Gönen, 2005: 75). 22 Şubat 1919 tarihinde, Maraş'ı işgal eden İngiliz kuvvetlerinin başında Albay Roskorof'un olduğu düşünülmektedir (DAB., DH.ŞFR., 617-49.). 1 Mayıs 1919 tarihli bir belgeye göre de işgalci İngiliz kuvvetlerinin başında komutan olarak Yüzbaşı Nicran⁴ ve Teğmen Bersi bulunmaktaydı (ATASE, İSH, Kutu No:88, Gömlek No:161; DAB., DH.ŞFR., 00616.00102.001; DH.EUM.AYŞ., 74-91).

İngiliz işgal kuvvetleri ağırlıklı olarak Hintlilerden oluşmaktaydı. Hintlilere ek olarak az da olsa Mısırlı görevliler de bulunmaktaydı. Zira işgal kuvvetlerinden olan Mısırlı olan ve yüzbaşı rütbesinde bulunan Hasan Rufaî (Rıfâî) Efendi İngilizlerce, Maraş'ta Siyasi Temas Memurluğu⁵ ile görevlendirilmişti. Bunun yanında komuta kademesinde ve asker olarak Müslüman kişiler de vardı. Hasan Rufaî'nin katkıları sayesinde, Ermenilerin dilekçelerle yerli halkı mağdur etmek istemeleri azalmıştır (Akbıyık, 1999: 6; Gönen, 2005: 84; Yakar, 2012: 26-31).

Anadolu'nun işgallerinde birçok amacı bulunan İngiltere, 3 Kasım 1918'de anlaşma dışı Musul'u ve 9 Kasım 1918'de de sadece 15 kişilik bir kuvvetle tehdit yoluyla İskenderun taraflarını işgal etti. İskenderun'dan sonra İngilizler, 2. Ordu'dan yine mütarekeye aykırı olmak üzere Adana'nın da boşaltılmasını istediler. Nitekim Adana, General Allenby'nin emri üzerine işgal edildi (Akbıyık, 1999: 2-6). 27 Aralık 1918'de bölgede asayişin olmaması bahanesiyle Kilis (DAB., HR.SYS., 2542-3), 1 Ocak 1919'da da 1 İngiliz generalinin komutasında, küçük bir birlikle Antep (Başından Sonuna Her Yönüyle Kurtuluş Savaşı 2: 20; Ural, 2007: 430), 3 Ocak'ta da Cerablus, İngilizlerce işgal edildi. Antep'in İngilizlerce işgalinden sonra, sıranın Maraş'a geldiği düşünülmekteydi. Bunun üzerine Maraş'taki askeri malzemeler işgalden önce Kayseri'ye nakledildi. O sıralar teğmen rütbesinde olan Cemal Bey de bir kıta asker ile Maraş'ta kaldı (Akbıyık, 1999: 5-6). Şehrin o günkü tahmini nüfusu 50 bin civarındaydı (Özalp, 1984: 17).

⁴ Başka bir belgede bu isim Garram olarak geçmektedir. bk. ATASE, İSH., A:1/3, D:25, F: 74-2; DAB., DH.ŞFR., 00616.00102.001.

⁵ Özalp, Hasan Rufaî Efendi'nin, bölgede İngiliz İstihbarat Memuru olarak çalıştığını belirtmektedir. Özalp, 1984: 31.

KSÜSBD   Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

23 Ocak 1919 tarihli bir belgeye göre İngilizlerin Halep'teki komutanlığından Binbaşı Milis imzasıyla bir telgraf gönderilerek, Maraş'ta düzensizlik olduğu ve burada karışıklık olması halinde İngiliz kuvvetlerinin bölgeyi işgal edecekleri bildirilmişti. Bu telgrafa cevap olarak böyle bir durumun söz konusu olmadığı belirtildiyse de İngilizlerin Maraş'a müdahale edebileceklerinin, bundan dolayı da İngilizlerin Maraş'a müdahalede bulunmamaları için gerekli önlemlerin alınması istenmekteydi (DAB., DH.ŞFR., 612-7, 1-3).

Yıldırım Orduları Komutanlığı, işgalden bir hafta önce 15 Şubat 1919'da Maraş Askeri Komutanlığına bir telgraf çekerek, Maraş'taki askeri ağırlığın Ceyhan Nehri'nin batı taraflarına çekilmesini ve bu işin 22 Şubat tarihinden önce bitirilmesini emretmişti. Bu arada Maraş'ın işgal edileceğini anlayan Maraşlılar, Pazarcık ile Narlı arasında bulunan Aksu Köprüsü'nü yıktılar. Antep'ten yola çıkan İngilizler, yolları tamir ede ede ilerleyebiliyorlardı (Bağdadlılar, 1974: 24-25). İngilizler, bu durumu görünce az da olsa endişelendiler. Ancak burada küçük dar bir köprü kurarak, Maraş'a ilerlemeye devam ettiler. Bu arada daha önce Suriye'ye göçen Ermeniler de İngilizlerle beraber Maraş'a geliyorlardı. Bu sırada İngilizlerle birlikte gelen Ermeniler ve şehirdeki Ermeniler taşkınlıklarda bulunmaya başladılar. Maraş'taki Ermeniler İngilizleri, şehrin güneydoğu girişinde, şimdiki Şeyhadil Mezarlığı'nın ilerisinde karşıladılar. Bu suretle bando eşliğinde Ermenilerin de taşkınlıklarıyla İngilizler, 22 Şubat 1919⁶ Pazartesi günü⁷ mevcudu, daha sonradan anlaşıldığı kadarıyla 600 civarında Hintli süvariyle Maraş'ı işgal ettiler. Her ne kadar İngilizler Anadolu'da bazı bölgeleri işgal ettilerse de 13. Kolordu Komutanı olduğu anlaşılan Ahmet Cevdet Paşa, Diyarbakır'dan, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 24 Ekim 1919 tarihli şifrede; Urfa, Antep, Maraş sancakları ile Musul vilayetinin İngiliz işgali altında olduğunu, bu bölgelerin halkının kesinlikle Osmanlı idaresinden başka bir idare istemeyeceklerini belirtmekteydi (ATASE, İSH, A:1/1, D:16, F: 96-5; ATASE, İSH, A:1/1, D:16, F: 96-7). Dolayısıyla bölge halkları Osmanlı idaresi altında kalmak amacıyla işgalci güçlere karşı ellerinden geleni yapmıştır.

İngiliz işgal birliklerinden 360 kadarı süvari, kalanı da piyade idi (ATASE, İSH., A:1/3, D:25, F: 74-2; DAB., DH.ŞFR., 00616.00102.001; DH.EUM.AYŞ., 74-91; Jaeschke, 1989: 18). Bu işgalci güçler belirtildiği üzere Hintli idi.⁸ Bu açıdan 240 kadar da ağırlıklı olarak Hintli piyade asker bulunuyordu.

---

⁶ Maraş'ın İngilizlerce işgal tarihi bazı kaynaklarda 23 Şubat 1335 olarak kayıtlıdır ki bu tarih Miladi Takvime çevrildiğinde 23 Şubat 1919 tarihine tesadüf etmektedir. bk. Alparslan ve Yakar, 2008: 14.

⁷ Bu tarihlerde Maraş'ta, belediye başkanı olarak Bekir Sıtkı Bey'in bulunduğu anlaşılmaktadır. bk. Gümüşalan, 2014: 40.

⁸ Emperyalist anlamında İngiltere, Hindistan'dan oldukça faydalandı. Zira I. Dünya Savaşı sırasında Hindistan, İngiltere'ye bir buçuk milyon civarında askerle yardımda

İngilizlerin Maraş'ı işgalinden sonra İngiliz işgal güçlerinin 6000 kişi olduğu zannedilmişti (ATASE, İSH, Kutu No:78, Gömlek No:116). Zira Komutan Vekili Cevdet Bey'in 5 Mart 1919 tarihinde Diyarbakır'dan, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifrede, 22 Şubat 1919 tarihinde İngilizlerin 6000 kadar asker ve 4 makineli tüfekle Maraş'ı işgal ettikleri, fakat şimdilik herhangi bir olaya karışmadıkları ve Antep'te ise 3.000 kadar İngiliz askeri kaldığı belirtilmişti (Ek.2; bildirmekteydi. bk. ATASE, İSH., A:1/2, D:220, F: 17). Ancak daha sonradan bu rakamın 600 olduğu yapılan araştırmalar ve alınan bilgiler doğrultusunda anlaşılmıştı.

İngilizlere göre Maraş'ın işgal edilme gerekçesi 22 Nisan 1919 tarihli resmi bir yazıda Maraş ve çevresinde asayişin bozulması olarak gösterilmişti. Aynı belgede Antep'ten Maraş'a gelen İngilizlerin mevcudunun 600 kişi olduğu, İngilizlerin Maraş'ı işgal etmelerinin ise mütareke şartlarına aykırı olduğu, bundan dolayı da İngilizlerin geri çekilmesinin istendiği belirtiliyordu (ATASE, İSH, Kutu No:79, Gömlek No:28).

Müslüman Hintlilerden müteşekkil sayılabilecek işgal kuvvetleri askerlerinin ayaklarında çizme, üzerlerindeyse yün kumaştan elbise buluyordu. Başlarında beyaz bir takke ve üzerine sarılmış bir sarık vardı (Yakar, 2012: 18-19). İşgalci kuvvetler ile birlikte hareket eden Ermeniler, işgal sırasında taşkınlıktan geri durmuyorlardı.

Şehirdeki Ermeniler, beraberlerinde Trasantı rahiplerinin bandosunu⁹ hazırlamışlar ve ellerinde çiçek buketleri ile Maraş'a gelen İngilizleri karşılamak amacıyla hazırlık yapmışlardı. Bu suretle Hükümet Caddesi'nden inen Ermeniler, İngilizler ile beraberinde gelen Ermenileri karşılamışlardı. Bando önde, Ermeniler bandonun arkasında İngiliz birliği de Ermenilerin arkasında bulunuyordu. Bu suretle, Hükümet Caddesi'nden kuzeye doğru ilerleyen işgal birliği, Uzunoluk'u geçerek Kışla'ya doğru ilerledi (Yakar, 2014: 38). Yine bu sırada Ermenilerin taşkınlıkları ve hakaretleri devam etmekteydi. Ermeniler, "Yaşasın İngilizler, yaşasın Ermeniler, kahrolsun Türkler!" şeklinde bağırıyorlardı. Ermeniler bu haykırışlarını şehrin ara sokaklarında gördükleri Türklere karşı yönelerek daha da çoğaltıyorlardı (Bağdadlılar, 1974: 25,45).

İşgalin gerçekleştiği sırada Maraş'ta sadece kışla muhafızı olarak bırakılan bir takım dolayında piyade birliği bulunuyordu (Türk İstiklal Harbi, 2009: 56). İşgal güçleri kışla önüne gelince burada muhafız birliğin komutanı olan Teğmen

---

bulunmuştu. bk. Bulut, <http://tjs.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2016/01/13298-29890-1-SM.pdf>: 72.

⁹ O dönem için Yenice kale'de, Trasantı Manastırı bulunuyordu. bk. Bağdadlılar, 1974: 31; Söz konusu bandonun, bahsi geçen Trasantı Manastırı'na ait olduğu düşünülmektedir.

Cemal, birliğine silah emri vererek kendisi de kılıcına sarıldı. Bunu gören İngiliz komutan, Ermenileri azarladı (Bağdadlılar, 1974: 26).

Bu sırada İngiliz komutan, nizamiye nöbetçisine bahşiş olarak birkaç altın vermek istediye de nöbetçi “Ben istemem, Allah bana dinimi imanımı versin” diyerek bunu kabul etmedi. Bunun üzerine komutan askerlerini yerleştirmek amacıyla burada kayısı bahçesi olan Aliş Hacı’ya üç aylık kira olarak 15 bin altın teklif ettiyse de Aliş Hacı bu teklifi kabul etmedi (Yakar, 2012: 18-19). Bunun üzerine İngiliz birliklerinin bir kısmı şehrin kuzeyinde bulunan o dönemki Amerikan Koleji’nde karargâhlarını kurarak askerlerinin bir kısmını buraya, bir kısmını Ahırbaşı Kilisesi’ne, bir kısmını Ermeni ve Katolik kiliselerine, bir kısmını da Alman Çiftliği’ndeki binalara yerleştirdiler (Akbıyık, 1999: 8-9; http://www.k-maras.com/a_dos/i_igali.htm). Böylece İngiliz kuvvetleri 4 farklı yerde konuşlandırılmış oldu.

6 Mart Sene 1919 tarihinde Maraş Mutasarrıflığından, Dâhiliye Nezaretine gönderilen belgeye göre, Maraş’a gelen İngiliz komutanından alınan 2 kıta ve 5 tezkerede, resmi ve gayri resmi bütün telgrafların kontrol edilmesi ve bütün askeri faaliyetlerin engellenmesinin talep edildiği, ancak bu durumun devletin iç işlerine müdahale anlamına geldiği ve mütareke şartlarına aykırı olduğu için kabul edilemeyeceğinin uygun bir dille İngilizlere bildirildiği, İngilizlerin bahsi geçen konuları uygulamaları durumunda nasıl bir karşılık verileceğinin acilen bildirilmesi istenmişti (ATASE, İSH., A:1/3, D:25, F: 74-1; A:1/3, D:25, F: 74).

İngilizler işgal ettikleri yerlerde, Osmanlı Devleti’ni muhatap olarak kabul etmedi. Bu açıdan işgaller sırasında Osmanlı Devleti’nin yerel yöneticilerinin işgallere yönelik tepkileri ve bu işgallerin Mondros Mütarekesi’ne aykırı olduğunu belirtmeleri, protestodan öteye geçmedi (Ural, 2007: 430-431).

İngilizlerin Güney Anadolu Bölgesi’ndeki işgallerinden önce Adana bölgesinde VII. Ordu olan Yıldırım Orduları bulunuyordu. Bu ordunun komutanı da Mustafa Kemal Paşa’ydı. Musul’da da 6. Ordu vardı. Bahsedilen bu ordular, Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’ndan başarısız çıkması üzerine yapılan antlaşmalar gereğince tahliye edildiler. Ancak mezkûr bölgeler boşaltılmadan önce bölgedeki halk bu ordular vasıtasıyla teşkilatlandırıldılar ve silahlandırıldılar (Akbıyık, 1999: 3-4).¹⁰

---

¹⁰ Osmanlı Devleti, çeşitli bölgelerde az sayıda subaylar ile işgal bölgelerindeki yerel halkı, işgalci güçlere karşı teşkilatlandırarak, bu kuvvetlerden düzenli birlikler oluşturma konusunda oldukça tecrübeliydi. Trablusgarp’ta Halil Bey, Mustafa Kemal ve silah arkadaşları da bu konuya örnek olarak gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için bk. Arslanyürek, 2019.

İngilizler; Maraş'ı, Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine göre işgal ettiklerini söylemişlerdi (Şamsutdinov, 1999: 28). Her ne kadar İngilizler bu iddia ile Maraş'ı işgal ettilerse de Osmanlı Devleti bu işgalin mütareke şartlarına uygun olmadığını belirtiyordu (DAB., DH. ŞFR., 00619.00040.001). Aslında İngilizlerin işgaline zemin hazırlayan unsur mütareke maddelerinin belirsizliği idi. Zira 7. maddede belirtilen müttefiklere mühim askeri noktaların işgali hakkının tanınması (Şamsutdinov, 1999: 28) bunun nedenlerindendi. Aslında mütarekedeki bu tür belirsiz ifadeler bilinçli olarak bu şekilde kullanılmıştı. Zira Akbıyık, A. J. Toynbee'nin 3 Ekim 1918'de hazırladığı rapora bir İngiliz hariciye yetkilisinin İstanbul ve Çanakkale ile ilgili olarak şu notu düşüğünü belirtmektedir: *“Çanakkale ve boğazlardaki stratejik noktalar gibi belirsiz kelimeler kullanılmalı, gerekirse İstanbul'un sözünü etmekten kaçınılmalıdır.”* Bu bağlamda Mondros Mütarekesi'nin yorumuna açık ve esnek maddeleri, müttefiklerce yeri geldiğinde çıkarları doğrultusunda kullanıldı. Maraş'ın İngilizler tarafından işgalinde de bu husus tekrarlandı (Akbıyık, 1999: 4-5).

Aralık 1918'de o dönemki hükümetin başı olan Ahmed Tevfik Paşa ile General Allenby arasında gizli bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmayla Kilikya ve Güney Anadolu Bölgesi, İngilizlerin egemenliğine geçiyordu. Bu antlaşma, daha sonra Mondros Mütarekesi'nin Ek 10. Maddesi adını aldı. İşte bu mütarekeden sonra Urfa, Antep ve Maraş işgal edildi. Bu bölgelerde direniş hareketi gösteren kişiler, İngilizlerce büyük bir şiddete maruz bırakıldı. İki hafta boyunca işgalci birlikler, halktan silah topladılar. Bölgede birçok tutuklamalar gerçekleştirildi. Bölgede işgalcilerce tutuklanan kişililer, Halep ve Bağdat'a sürgün gönderildiler. Daha sonra bu kişilerden pek azı memleketlerine dönebildi (Şamsutdinov, 1999: 35).

Maraş'ın İngilizlerce işgal edilmesi konusu 21 Haziran 1919 tarihli resmi bir yazıda, General Allenby'nin isteklerinin uygulanması olarak gösterilmekte ve 13. Kolordu'nun buna karşın herhangi bir fiili harekette ve karşılıklı bulunmadığı, bundan dolayı da İngilizlerin Birecik, Maraş ve Urfa'yı işgal ettikleri şeklinde gösterilmekteydi (ATASE, İSH, Kutu No:21, Gömlek No: 85).

İngiliz İşgali Sonrası Maraş

İngilizler, Maraş'ı işgal ettikten sonra bölgedeki Kürt vatandaşları ayaklandırmak amacıyla adeta bir Kürt Lavrens'i gibi hareket eden Yüzbaşı Edward Noel'i bölgeye gönderdi. Yüzbaşı Noel, özellikle Elbistan ve Pazarcık taraflarında, bahsedilen İngiliz politikaları doğrultusunda çalışmalar yaptı. Noel'e bölgedeki çalışmalarında rehber ve koruma olarak yardımcı olmak amacıyla, İngiliz silahlarıyla donatılmış 20 civarında Kürt de Diyarbakır taraflarından gönderildi. Bu hususu o dönem 13. Kolordu Komutanı olan Cevdet

KSÜSBD Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

Bey raporlarında belirtti. Yüzbaşı Edward Noel'in bölgedeki bu ayrılıkçı hareketlerine karşılık, bölge halkı sağduyulu davranarak devletinin yanında yer aldı ve bu hareketlere itibar etmeyerek gereken karşılığı o dönem verdi. Kendisinin de Kahire'den verilen bir emirle, Halep'e dönmesi istendi. Bu suretle Noel, kaçarak İngiliz işgal bölgesine gitti (Akbiyık, 1999: 26-33).

İngilizler, Maraş'ı işgal ettikten sonra Maraş'a gelen İngiliz komutanı şehrin yönetiminin işlerine müdahale etmeye başladı (DAB., DH. ŞFR., 00619.00040.001). İşgalden sonra bir İngiliz subayı, Maraş Mutasarrıfı Ata Bey'e ve diğer yetkililere, şehirdeki güvenliği sağlamak için ve Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesine göre şehri işgal ettiklerini bildirdi. Ayrıca mutasarrıflığa Halep İngiliz Komutanlığı'nın 4 maddelik yazısını verdi (DAB., DH.EUM.AYŞ., 74-91).

İngiliz subayının Maraş mutasarrıfına verdiği yazıda:

“(1) Maraş ve mülhakatında ikamet itmekde olan cemâat-ı muhtelif meyanındaki âsâyişin münhal olacağı hakkında raporlar vardır.

(2) Bunun üzerine Halep ve mülhakatındaki İngiliz Kıta Komutanı Maraş mevkiine İngiliz kıtaati vaz' etmeğe karar vermiştir. Kıtaat-i mezkure memleketin inzibat ve asayişinin temini hususunda oradaki hükümet-i mahalliyeye muavenet edecektir.

(3) Burada bulunan İngiliz kıtaati kumanda zabitanın murakebesi altına alınarak oradaki Türk memurları tarafından idare olunmakta devam edecektir.

(4) İngiliz cenerali emir idiyor ki bütün Türk me'murları kendüsüne İngiliz müfreze kumandanlarına işbu vezâ'ifin icrası hususunda muâvenet ideceklerdir” (ATASE, İSH, A:1/3, D:25, F: 74-2; A:1/1, D:220, F: 73-1; DAB., DH.EUM.AYŞ., 74-91) ifadeleri bulunuyordu.

Bu yazıda özetle Maraş civarında asayişin olmadığı, bunun için Halep'teki İngiliz komutanlığının takviye olarak Maraş'a asker göndermeyi kararlaştırdığı, bu suretle asayişin sağlanması konusunda yerel kuvvetlere yardımda bulunulacağı, Maraş'ın Türk memurlarca yönetileceği ve tüm memurların da İngilizlere yardım etmelerinin İngiliz generali tarafından emredildiği ifade ediliyordu.

Ata bey ise şehir ve çevresinde güvenliği zedeleyici bir durumun olmadığını, dolayısıyla bunların asla kabul edilemeyeceğini ve kendilerine Maraş'ta kaldıkları sürece ancak misafirlik uygulamasından başka bir şey yapılamayacağını belirtti (Akbiyık, 1999: 10,35; Gönen, 2005: 77-78).

Maraş Mutasarrıflığından gelen 22 Şubat 1919 tarihli telgrafta, bu olay üzerine İngiliz subayların Maraş'taki bir kurumda ikamet etmek üzere oradan ayrıldıkları, bu görüşmenin ardından Maraş'ta en küçük bir olayın dahi meydana gelmediği, bu bağlamda İngiliz komutanlığının mütareke şartlarına aykırı hareket ettikleri, bundan dolayı da Maraş'taki İngiliz kuvvetlerinin geri çekilmesi gerektiği konularına değinilmekteydi (ATASE, İSH, A:1/3, D:25, F: 74-2).

Daha sonra İngiliz komutan, mutasarrıflığa bir yazı göndererek, bütün telgrafların sansür edileceğini (ATASE, İSH, Kutu No:78, Gömlek No:114) ve bütün asker toplama ve asker gönderme işlemlerinin yasaklandığını bildirdi. Bu bilgiler de devletin iç işlerine müdahale anlamı taşıdığı için reddedildi. Ayrıca işgal kuvvetlerine karşı tutumun nasıl olacağı yönünde Harbiye Nezareti'nden bilgi istendi (Akbiyık, 1999: 10, 35).

Maraş'ın işgalinden sonra Ermeniler şehirde taşkınlıklarını artırmaya başladılar. Buna karşın İngilizler, şehrin tamamını karşılama almak istemiyorlardı. Bu nedenle işgal kuvvetleri komutanı olan Miralay Max Andrio, şehrin eşrafiyla bir toplantı yapmaya karar verdi. Toplantının Amerikan Koleji'nde yapılması düşünüldü ve toplantıya Maraş eşrafından Maraş Müftüsü Tekerekzade Hacı Mehmet Tevfik, Dayızade Hacı Mehmet Emin, İlyas Efendizade, Eytam Müdürü Müderris Hasan Refet, Lelebici Zade Hafız Ali, Şeyh Ali Sezai Efendi ve Sarıkati Mehmet Efendi gibi isimler davet edildiler. Bu kişiler toplantıya gitmezden evvel konuyu müftü efendinin yanında istişare ettiler. Sonrasında toplantıya giderek Amerikalı Misyoner Mekalim ile konuyu görüştüler. Toplantıda İngilizler, Ermenilere baskı yapıldığını ve bununla ilgili olarak birçok şikâyet aldıklarını ve buna benzer konuları belirttiler. Buna karşın Şeyh Ali Sezai Efendi ise böyle bir durumun olmadığını, Ermenilere ve Hristiyanlara yönelik olumlu davranışların ötesinde bir davranışın olmadığını yönünde gereken karşılığı verdi. Ali Sezai Efendi'nin sözlerine karşın İngilizler ve bu arada Ermeniler, söyleyecek bir söz bulamadılar. Böylece toplantı son buldu (Gönen, 2005: 81-83).¹¹

---

¹¹ Adil Bağdadlıların eserinde bahsettiği toplantının içeriği ise farklıdır. Bundan dolayı bu toplantıdan da burada bahsedildi. Zira eserde toplantının şu şekilde geçtiği anlatılmaktadır: İşgalden yaklaşık bir hafta sonra sabahleyin, İngilizler tarafından şehrin ileri gelenleri adına oluşturulan pusulalar şehrin her tarafına ilan edildi. Buna göre söz konusu pusulada adı olanlar, mutasarrıf tarafından çağrılmaktaydı. Bu kişiler hükümete geldiklerinde Mutasarrıf Ata Bey'in odasına alındılar. Mutasarrıf Ata Bey gelenlere güçlükle şunları söyledi:

“Akşam bir İngiliz generali gelmiş, bana telefon etti ve isimlerinizi birer birer sayarak sizleri istedi. Dedim ki, gece vakti bunların evlerinden alınması uygun değildir. Çoluk çocuk korkarlar. Gündüz olursa korku ve heyecan gösterilmez. Ekserisi çarşıda ve iş başında olur, yarına bırakılması imkanı varsa iyi olur. Teklifimi kabul etti. Ne için

İşgalden önce şehirdeki silahların çoğu İngilizlerden saklanmak amacıyla şehirden uzaklaştırılmıştı. Askerlik Şubesinde kalan silahlar da Halfeti'ye gönderilmek üzere işgal sonrası tedbirsiz bir şekilde merkeplere udun gibi yüklendi ve çarşıdan geçirildi. Bunu gören Ermeniler, Türklerin köylere silah dağıtacağını söyleyerek İngilizlere konuyu ihbar ettiler. Bunun üzerine İngiliz devriyeleri şehir dışında bu silahlara el koydu (Bağdadlılar, 1974: 30-31).

İngiliz İşgali Dönemi'nde Ermeniler

İngilizler, Maraş'ı işgal etmezden evvel Musul'u, İskenderun'u, Kilis'i, Antep'i, Cerablus'u vs. yerleri de işgal etmişti. İşgalden sonra bahsi geçen bazı bölgelerde Ermeniler, İngilizleri kullanmak suretiyle bölgedeki halka zulümler yapmaya başlamıştı. Halep, Adana ve Musul bölgeleri de Ermeniler tarafından bölge halklarına zulüm uygulanan yerler arasındaydı.

Diyarbakır'dan, Harbiye Nezareti'ne gönderilen 24 Ekim 1919 tarihli belgeye göre Halep, Adana ve Musul vilayetlerinde bulunan Ermenilerin Fransız ve İngiliz birliklerine asker yazıldıkları ve Halep mıntikasındaki Ermenilerin de Adana'ya sevk edildiği öğrenilmişti (ATASE, İSH, A:1/1, D:16, F: 96/2). Ayrıca Adana mıntikasında Hristiyan yoğunluğunu artırmak amacıyla Ermenilerin bu bölgeye göç etmeleri teşvik edildikleri, bu bölgede asayiş yokmuş gibi göstermek

---

görüşecek bilmiyorum. Ben beraberinizde bulunacağım. Hemen gidiniz siz, ben de at ile yetişirim” dedi. Bahsi geçen kişiler İlm-i İlahi Mektebi içerisinde karargahlarını kurmuş olan İngilizlerin yanına gittiler. Burada bir asker bu kişileri generalin ikametgahı olan Amerikalı Misyoner Mekalim'in evine götürdü. Bu arada Ata Bey de buraya gelerek, generalin yanına çıktı. Daha sonra davetliler de generalin yanına istendiler. Odada bahsedilenler dışında iki İngiliz subayı ile bir de Ermeni tercüman bulunuyordu. Burada general davetlilere şehirde asayiş istediklerini söyledi. Generalin bu sözüne karşılık Doktor Mustafa, konuya açıklık getirilmesini istedi. General de sert bir şekilde şunları söyledi: “Ben buraya çağırıldıklarımın hepsini gıyaben ayrı ayrı tanımaktayım; haklarında notlarım var. Doktor Mustafa'yı daha yakından ve daha iyi tanırım. Kimseye söz hakkı vermedim. Yalnız ben söyleyeceğim siz dinleyeceksiniz. Burada asayışı bozmak kabiliyetinde olan sizleri başka yere nakledecektim. Bu iş için hususi olarak Halep'ten geldim. Fakat Mutasarrıf Bey kefalet ediyor ve mesuliyeti üzerine alıyor; asayışı ihlal edecek ufak bir emâre görülürse, en ağır cezaya çarpılacağımızı bildiririm, gidiniz...” dedi. Ziyaretçilerin konuttan çıktığı sırada dışarıda şehrin üzerinde uçaklar uçuyordu. İngiliz generali ile şehrin ileri gelenleri arasında meydana gelen toplantıda Kadıoğlu Hacı Hasan, Bayazıdoğlu Şükrü, Kocabaş Hacı İbrahim, Kocabaş Ömer, Kısakürek Derviş, Buharalı Abdülhakim, Arifi oğlu Bekir Sıtkı, Doktor Mustafa, Emirmahmutoğlu Hasip, Müftü Hacı Mehmet, Hüdayioğlu Tahsin, Sarıkati Mehmet ve Adil Bağdadlılar gibi isimler bulunuyordu. Ayrıntılı bilgi için bk. Bağdadlılar, 1974: 27-30; Kaynakların verdiği bilgiler incelendiğinde, bahsedilen toplantıların içerik açısından birbiri ile benzerlik göstermemesi, Adil Bağdadlıların bahsettiği toplantının başka bir toplantı olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

amacıyla da faaliyetlerde bulunulduğu, İngilizlerin Urfa'da güya asayişini temin etmek bahanesiyle burayı işgal ettikleri, hâlbuki İngilizler Urfa'ya gelene kadar burada ufak bir hadise dahi olmadığı, İngilizlerin gelmesinden hemen sonra Urfa'da asayişin bozulduğu, halkın köylerine gidemez hale geldiği, diğer taraftan Musul Vilayeti'nin de aynı şekilde karışıklık ve bozukluk içinde olduğu, Irak'ın diğer kısımlarında da İngilizlerden yüz bulan Ermenilerin, bölgedeki halka saldırmaya başladıklarından bahsedilerek, bölge halkının İngiliz hükümeti tarafından desteklendiğine ve kuvvetlendirildiğine dair sahte mazbatalar üretildiğine değinilmekteydi (ATASE, İSH, A:1/1, D:16, F: 96/3). İngilizlerin Urfa'yı işgal etmesinden sonra Ermenilerin bölge halkına saldırması sonucu şehir ve havalisinde meydana gelen asayişsizlik olayları, daha sonra işgal edilecek yerlerde de görüldü.

Maraş'ın İngilizler tarafından işgal edilmesinden sonra Maraş ve havalisinde köylere gidip gelen vatandaşlara Ermeniler tarafından hiç çekinmeden her fırsatta saldırılar düzenlenmeye başlandı (Bağdadlılar, 1974: 26).

İngilizler, Maraş'a yerleşmeye başladıktan sonra başka yerlere göç eden Ermeniler de yeniden Maraş'a dönmeye başladılar (Türk İstiklal Harbi, 2009: 56). Bu bağlamda I. Dünya Savaşı sırasında taşkınlıklarından ve isyanlarından dolayı sürgün edilmiş olan Ermenilerden 1500 kadarı Maraş'a İngilizlerce bilinçli olarak geri getirildi. Bu suretle işgal bölgelerinde Ermeni nüfusun Türkler karşısında artırılması amaçlandı (Gümüşalan, 2014: 126). Bu bağlamda Gönen; Kilikya, Maraş, Zeyton ve Haçin bölgesine 1919 yılında 120.000 kadar Ermeni'nin getirildiğini belirtmektedir (2005: 78).

İngilizlerin desteğinden cesaretlenen Ermeniler bazı yerli halka hakaretlerde bulunmaya ve fırsat buldukça da yerli halka saldırmaya başladılar. Bu arada bazı Ermeniler de birçok Türk aleyhine haksız hukuk davası açtılar (Türk İstiklal Harbi, 2009: 56). Maraş'a gelen Ermenilerden bir kısmı Süleymanlı'ya yerleştirildiyse de (Gümüşalan, 2014: 126) bu Ermenilerin çoğunluğu köylerine ve kasabalarına geri dönmeyerek Maraş'a yerleşmeye başladı (Bağdadlılar, 1974: 26). Ermenilerin böylece şehirde işgalci güçlerle birlikte, asayişini bozucu faaliyetler planladıkları ve işgalden kendi menfaatlerine uygun faydalar sağlamaya çalıştıkları düşünülebilir.

İngiliz işgalinden yaklaşık bir hafta sonra meydana gelen şehrin ileri gelenleri ile İngiliz generalinin toplantısından sonra Ermeniler, şehrin çarşısı ve pazarlarında, ellerinde kırbaçlar, bellerinde revolver (silah) ve kama, başlarında da ön tarafı sivri kasket bulunduğu halde yerli Türk ahaliye çalım ve caka savurmaya başladılar (Bağdadlılar, 1974: 26, 30).

İşgalden sonra Ermenilerin bazıları davacı bazıları da şahit olarak birçok Müslüman'ın mallarını hilelerle ellerinden aldılar. Hatta Ermenilerden, açıktan

açığa herhangi bir Türk vatandaşın elinden hayvanını “bu hayvan benimdir!” diyerek cebren alanlar da olmuştu. Daha önceden sürgün edilmiş olan Ermenilerden bazıları mallarını Türklere satmışlardı. Ermeniler sattıkları malları, bu defa iki Ermeni’yi de sözde şahit göstererek söz konusu satılmış malları Türklerin elinden hile ile almaya da başladılar (Bağdadlılar, 1974: 26-27).

5 Mart 1919’da 13. Kolordu’nun Komutan Vekili Cevdet Bey’in Diyarbakır’dan Harbiye Nezareti’ne gönderdiği şifrede Ermenilerin, yerel halka yaptıkları zulüm ve hilelere dikkat çekilmekteydi. Buna göre İngiliz birliklerinde bulunan Ermenilerin asılsız bazı suçlamalarla bölgedeki bazı Müslüman halkı sürgün ettirdikleri konusuna değinilmekteydi. Buna göre, bölgedeki Müslüman halkın Ermenilerin mallarını ve eşyalarını gasp ettikleri yalanı Ermeniler tarafından ileri sürülmüştü. Bu iftira ile suçlanan Müslüman halkın Sudan taraflarına sürgün edilerek uzaklaştırılmak amacıyla Halep’e gönderildikleri konusu bahsi geçen şifrede vurgulanmaktaydı (ATASE, İSH., A:1/2, D:220, F: 17).

İşgalci kuvvetlerle birlikte hareket eden bazı kimseler isim ve kılık değiştirerek, kiliselere sığınmışlardı. Bu arada kendi rızalarıyla Müslüman olmuş kadınlara 2 hafta boyunca Amerikan Koleji’nde, rahip ve misyonerler tarafından Hristiyanlığa dönmeleri konusunda baskılarda da bulunulmuştu. Gitmek istemeyen kadınlara Ermenilerce baskılar uygulandı. Zira İsa Divanlı Mahallesi’nde hoca olan Karaküçükzâde Hacı Mehmet Efendi’nin gelinine Ermeni komitacıardan olan Artin’in uyguladığı baskılarla onu zorla götürmesi ve yolda işkenceler uygulaması buna örnek teşkil edebilir. Bu olaydan sonra bahsi geçen gelin, üzüntüsünden vefat etti. Kayınpederi olan Karaküçükzâde Hacı Mehmet Efendi de Fransız işgali sırasında vefat etti. Diğer taraftan baskı gören kadınlardan bir kısmı tekrar Hristiyan oldular ve Hristiyan gençlerle evlendirildiler. Bu kadınlardan az bir kısmıysa ailelerine döndüler (Gönen, 2005: 86-87; Bağdadlılar, 1974: 32; Yakar, 2012: 19-21).

İngilizler, bir süre her ne kadar Ermenilerin bazı tecavüzlerini hoş görseler de daha sonra bu durumun zamanla Türklerin galeyanına sebep olacağını anlamaya başladılar. Bundan dolayı işgalci İngilizler birtakım tedbirler almaya başladılar. Bu bağlamda işgalci kuvvetlerin askeri üniformasını giyen Ermenilerin sayıları giderek azaltılmaya başlandı ve bunun yanında İngiliz işgaline karşı koyabilecek ileri gelen Türkler de sürgün edilmek istendi. Ancak daha sonra İngilizler zamanla, çeşitli nedenlerden dolayı Ermenilerin isteklerini yerine getirmemeye başladılar. Bunu gören Ermeniler de açıktan açığa bu kez İngilizlere lanet okumaya başladılar (Bağdadlılar, 1974: 27-33).

Maraş’ın İngiliz İşgalinden Fransız İşgaline Devri

İngilizlerin Maraş'ı işgal etmelerinden, Fransızlarca işgaline kadar geçen ortalama 8 aylık geçen sürede Maraş'ta çok ciddi olaylar görülmedi. İşgal kuvvetleri içinde bulunan Müslüman askerlerin tutumları (Gümüşalan, 2014: 129), İngilizlerin bölgelerin etnik, dini ve kültürel özelliklerini göz önünde bulundurmaları ve buna göre bir plan dâhilinde hareket etmeleri, İngiliz işgali altındaki Maraş'ta ciddi olaylar görülmemesinin nedenleri olarak kabul edilebilir.

Heyet-i Temsiliye adına 3. Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa tarafından 13. ve 15. Kolordu Komutanlıklarına gönderilen 3 Ekim 1919 tarihli telgrafta, Hint Müslümanlarının etkisi neticesinde İngilizlerin bundan böyle Türklerin lehinde davranmaya başladıkları, İngilizlerin kesinlikle Türklerle savaşmak niyetinde olmadıkları ve yine İngilizlerin mütareke hükümlerinden başka bir şeye karışmayacakları bildirilmişti (100. Yılında 1919 Arşivimizden Belgeler, 2019: 28-29).

İngilizler, işgal ettikleri süre boyunca Maraş, Antep ve Urfa'da, Ermenilerin olası taşkınlıklarını önlemek amacıyla ve Ermenilerin saldırılarının ve şımarıklıklarının, Türkler üzerinde İngilizlere karşı daimi surette bir tepkiye neden olduğunu görünce, Türklerin ayaklanmalarına neden olacağı düşüncesiyle, bir takım tedbirler almaya başladılar. Bölgedeki direniş hareketleri Fransız işgalinden sonra başladı. O dönem İngiltere başbakanı olan Lloyd George, Londra Konferansı sırasında (12 Şubat 1920 – 10 Nisan 1920), başbakanlar toplantısında Fransızları şu şekilde eleştirdi:

“Geçen Eylül'e kadar Maraş bölgesi İngiliz işgali altında idi. Ve o zaman bölgede düzen sağlanmış idi. Bundan sonra toprakların himayesi Fransızlara bırakılınca, Türk milliyetçi hareketi yayıldıkça yayıldı ve daha çok tehdit edici bir durum aldı. Bunun nedeni olarak, işgal birliklerinin üçte ikisinden çoğunun Cezayirlilerden ve Ermenilerden kurulu olması gösterilebilir.” (Avcıoğlu, 2001: 6-7).

Londra Konferansı'nda, İngiltere Dışişleri Bakanı olan Lord Curzon da Lloyd George'nin görüşlerini destekler mahiyette, işgal bölgelerinde asker olarak Ermenilerin ve siyahi askerlerin yerine, Fransız askerlerinin kullanılması gereğine dair açıklamalarda bulunmuştu (Avcıoğlu, 2001: 7).

Maraş, İngilizlerce işgal edildikten sonra Mutasarrıf Ata Bey tarafından, Dahiliye Nezareti'ne 9 Mart 1919 tarihinde bir telgraf çekilerek, İngiliz işgal komutanının mülki işlerle ilgili olarak Tahrirat Müdürü'nden, bölgede görevli tüm personellerin bilgilerini istediğini, aynı zamanda bölgedeki personellerin azil ve terfi işlerinden yine kendilerinin sorumlu olduğu yönünde beyanatta bulunduğunu, bu durumun ise iç işlerine müdahale anlamı taşıdığından ne yönde hareket edileceğinin bildirilmesini istedi. İngiliz müdahalesine yerel mülki ve askeri makamlar bu şekilde direnmeye çalışırken 26 Nisan 1919'da Dâhiliye

KSÜSBD Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

Nezareti; Urfa, Maraş ve Antep Mutasarrıflıklarına bir telgraf gönderdi. Bu telgrafta, General Allenby notasının kendileriyle ilgili konuların acilen uygulanması emrediliyordu ve işin sorumluluğu da bu yerel yöneticilerin üzerine yıkılıyordu. Böylece bölgede hükümetin yerini bir İngiliz general alıyordu. İngiliz kontrol subayları işgallerden sonra Mondros Mütarekesi'ne aykırı olarak Maraş, Antep ve Urfa'da her türlü haberleşmeye yasak getirdiler. Bu suretle mülki idareleri iş yapamaz duruma getirmeyi de başardılar (Ural, 2007: 433-434).

İngilizlerin kuvveti karşısında 13. Kolordu, İngiliz işgalini sadece protesto etmekle yetinmişti. Bu suretle İngilizler; Birecik, Maraş, Urfa ve çevresiyle Telafer'e kadar olan tren hattı güzergâhını işgal etmişler, 13. Kolordu da bu işgal karşısında birliklerini peyderpey kuzeye doğru çekmişti (Belge için bk. Ek. 3).

Harbiye Nezareti'ne yazılan 10 Mayıs 1919 tarihli bir belgede, Maraş'a geldikleri belirlenen İngiliz kuvvetinin Maraş bölgesindeki durumlarını anlamak üzere Besni'den bir muhbir gönderilmek üzere olduğuna dair bilgiler bulunuyordu (ATASE, İSH, Kutu No:8, Gömlek No:110).

İngiliz işgali devam ederken farklı söylentiler de dolaşmaya başlamıştı. 13 Mayıs 1919 tarihli bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla, Maraş'taki İngiliz kuvvetlerinin sayı bakımından arttığı ve Elbistan'a gidecekleri konusuydu (ATASE, İSH, Kutu No:85, Gömlek No:1).

İngilizler, Maraş'ı işgal ettiklerinde Maraşlıların işgale boyun eğmeyeceklerini zaten biliyorlardı (Gönen, 2005: 86). Benzer şekilde 2 Kasım 1919 tarihli bir belgede Maraş, Urfa, Antep Sancakları ile Musul Vilayetinin, İngiliz işgali altında olduğu, bu sancak ve vilayetlerdeki halkın Osmanlı Devleti idaresinden başka bir idare istemedikleri, asayişini sağlamak üzere 13. Kolordu'nun da bölgede bulunduğu bildirilmekteydi (ATASE, İSH, Kutu No:24, Gömlek No:20). İngilizler, Maraş'ın ve bu arada Anadolu'nun kendilerine boyun eğmeyeceğini bildiği için işgalden sonra bu yönde politikalar geliştirdiler. Bundan dolayı Maraş'taki yerel yönetime ve güvenlik güçlerinin işleyişine engel oluşturmadılar (Gönen, 2005: 86). Bu durum 5 Mayıs 1919 tarihli bir belgede de görülmektedir. Söz konusu belgede İngilizlerin, Maraş'ta hiçbir şeye müdahale etmedikleri konusuna değinilmekteydi (ATASE, İSH, Kutu No:78, Gömlek No:112). Benzer şekilde aynı tarihli başka bir belgede de İngiliz süvarisinin Maraş'ta kötü bir harekette bulunmadıkları belirtilmişti (ATASE, İSH, Kutu No:21, Gömlek No:42).

İngilizler Maraş'ta olaylara doğrudan müdahil olsalardı, Maraş'taki varlıklarının tehlikeye gireceğini biliyorlardı. Bundan dolayı da olayların içine bizzat müdahil olma yerine, olayları geriden gözlemleyerek hareket ettiler. Bu politikadan dolayıdır ki İngiliz işgali döneminde Maraş'ta, Fransızların işgaliyle kıyaslandığında, büyük olaylar görülmedi.

İngilizler Maraş'ı işgal ettikten sonra şehirde 248 gün kaldılar (Gönen, 2005: 6). Bu işgal süresi içinde emirlerinde bulunan Hintli askerler, İngilizlerin Maraş'ta sorunsuz kalmalarında oldukça etkili oldular. Şehre gelen Hintli Müslüman askerlerle şehir halkı arasında kısa sürede dini bir bağ oluştu. Bu bağlamda Maraşlılar, Hintli Müslüman askerlere zaman zaman ziyafetler de verdiler. İngiliz işgalinin son bulmasına doğru Ermenilerin artan baskılarına karşın, Hintli Müslüman askerler gizli bir şekilde Maraş'lı Müslüman kardeşlerine silah ve cephane yardımıyla bulundular (Özalp, 1984: 26). Tabii İngilizlerin bu yardımları göz ardı etmelerinde, Fransızları Maraş'ta zor duruma sokmak istemeleri oldukça etkilidir. Zira bölgede mevcut Fransız-İngiliz rekabetinde İngilizler, bu tür hamlelerle Fransızları devre dışı bırakmayı başarmışlardır.

İngilizler, 22 Şubat 1919 – 1 Kasım 1919 arasında Maraş'ı işgal altında tuttular. İngilizlerin Maraş'ta kaldıkları süre boyunca, Maraşlıların istekleri sürekli olarak göz ardı edildi. Böylece İngilizlerin Maraş'ta kaldıkları süre son buldu ve İngilizlerle Fransızlar arasında 15 Eylül 1919'da Suriye İtilafnamesi imzalandı. Bu antlaşmayla Maraşlılar, İngilizlerin 10 Ekim'de şehirden ayrılacaklarını ve onların yerine Fransızların geleceğini öğrendiler (Eyicil, 2005: 49; Doğan, 2008: 252).

Güney bölgesindeki olayları yakından görmek amacıyla 3. Kolordu Komutanı Kurmay Albay Selahattin Bey, Sivas'tan Elbistan'a gelmişti. Maraş'ın birkaç gün sonra Fransızlar tarafından işgal edileceğini anlayarak, 26 Ekim 1919'da Sivas'ta bulunan vekiline özetle şu emri vermişti:

“Urfa, Antep ve Maraş'tan İngiliz kuvvetlerinin çekilmekte olduğu, yerlerine Fransız askerlerinin geleceği ve Antep'e iki Fransız subayı gelerek telgrafhaneye sansür koydukları, halkın bu yersiz işgal ve müdahaleyi ret ile yardım istediği anlaşıldı.

İngilizlerin işgali, aslında anlaşma hükümlerine aykırı idi. Bu suretle başkasına devir, milletin hukukuna ve hükümetin haysiyetine vurulmuş bir yumruktur. Bahsedilen bölgeye Fransız kuvvetleri gelmeden fiilen orada millî teşkilatın kurularak hukukuna sahip olması ve işgale karşı koyması kutsal bir görevdir.

13'üncü Kolordu Urfa'ya bir süvari alayı gönderecektir. Bununla beraber Maraş'ı ve mümkün olduğu takdirde Antep'i 3'üncü Kolordu işgal edecek ve Elbistan ile Maraş ve Antep'te mevcut millî mukavemet teşkilatını düzenleyecek ve tertipleyecektir. Malatya'dan da Maraş'a bir müfreze gönderilmesi düşünülmelidir.

KSÜSBD Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

Kolordunun en çabuk şekilde Maraş'taki millî kuvvetleri ele alması için Aziziye (Pınarbaşı)'den seçilmiş bir süvari takımının acele güneye yollanmasına derhâl emir verilmesini isterim.

Sivas'tan bir subayla iki hafif makineli tüfek, bu müfrezeye yetişmek üzere yollanmalı ve müfrezenin yiyecek parası verilmelidir. Müfreme subayı telgraf vasıtasıyla Elbistan ve Maraş'tan duruma dair Kolorduya devamlı bilgi verecektir. Eline şifre de verilmelidir.

Müfrezenin hareketi gizli tutulacaktır. Hristiyanların mal ve canlarına dokunulmayacaktır. Müfreme kısa zamanda hareket edecektir" (Türk İstiklal Harbi, 2009: 56-57).

Diğer taraftan Ermenilerden bir gurup Adana'daki Fransız Komutanına giderek bir an önce Maraş'ın İngilizlerden teslim alınmasını Fransızlardan rica etmişti (Türk İstiklal Harbi, 2009: 57). Bu şartlar altında Maraş'ın Fransızlara geçeceği artık herkes tarafından düşünölmeye başlanmıştı.

İngilizlerin Maraş'tan çekilecekleri haberleri gün geçtikçe daha da arttı ve İngilizlerin yerine Fransızların geleceğı en sonunda da kesinlik kazandı (Alparslan ve Yakar, 2008: 17). İngilizlerden sonra Fransızların Maraş'ı işgal edecekleri haberi ahali arasında sıkıntılı bir şekilde karşılandı. Zira Fransızların, Ermenilerden müteşekkil bir İntikam Alayı oluşturdukları ve Adana civarında bunların Türklere yaptıkları zulüm facialar dayanılamayacak bir hal almıştı. Ayrıca Fransızların Ermenilere karşı çok müsamahakâr davrandıkları da bu olaylarla iyice anlaşılmıştı (Bağdadlılar, 1974: 34).

Fransızların 2 fırka ile Maraş, Antep ve Urfa'yı işgal edecekleri kesinlik kazandıktan sonra 13. Kolordu bu olayı protesto etti (ATASE, İSH, Kutu No:200, Gömlek No:167). Bunun yanında İngilizler, Antep'i tahliye etmezden evvel Fransızlar burayı işgal etmişlerdi. Aynı olayın Maraş ve Urfa'da da meydana gelmemesi için 13. Kolordu'nun buraları Fransızlardan evvel ele geçirmesi istenmişti (ATASE, İSH, Kutu No:198, Gömlek No:97). Ne var ki bu plan uygulanamadı.

İngilizlerin şehirden çekileceğı kesinlik kazandıktan sonra Ermeni komitacılar ve Ermeni din adamları toplanarak, İngilizlerin şehirden çıkmadan Fransızların şehri işgal etmeleri yolunda karar aldılar ve bunu iletmek üzere Fransız komutan Edouard Bremond'a bizzat giderek bu isteklerini iletiler (Özalp, 1984: 43).

Her ne kadar İngilizlerden sonra Fransızların Maraş, Antep ve Urfa'yı işgal etmemeleri için söz konusu bölgelerde 13. Kolordu tarafından gerekli tedbirlerin alınması yönünde uyarılarda bulunulduysa da (ATASE, İSH, Kutu No:104, Gömlek No:29) gerekli tedbirler alınmadığı için 30 Ekim 1919'da Fransızlar,

Maraş'ı işgal ettiler (ATASE, İSH, Kutu No:88, Gömlek No:9). İngilizler şehirden ayrılmadan önce Fransızlar Maraş'ın işgalini devralmaya gelmişlerdi (Bağdadlılar, 1974: 7).

27 Aralık 1919 tarihli bir belgede Maraş'ın, Fransızlarca işgalinin mütareke şartlarına uygun olmayarak gerçekleştiği belirtilmekteydi (ATASE, İSH, Kutu No: 270, Gömlek No:27).

İngilizler, Maraş'ta olaylara doğrudan müdahale etmeyerek geriden olayları izlediler. Fakat 6 Ocak 1919 tarihli bir belgeye göre Fransızlar, İngilizlerden farklı olarak Maraş'ta halka doğrudan müdahale etmeye başladılar (ATASE, İSH, Kutu No:97, Gömlek No:128).

Maraş'a giren 41. Fransız Alayınının 3 taburu ile 1 milis Ermeni taburundan oluşan Fransız işgal kuvvetlerinin yapısı 9 Ocak 1919 tarihli bir belgeye göre söz konusu kuvvetlerin yüzde 20'si Fransız ve Cezayirlilerden oluşup, geri kalanları ise Erzurum bölgesi Ermenilerinden oluşmaktaydı (ATASE, İSH, Kutu No:98, Gömlek No:66).

Fransızların Maraş'ı işgal etmeleriyle Maraş'ta, yeni bir işgal dönemi de başladı. Buna rağmen Maraş, Fransızların elinden de kurtulmayı başardı. Özellikle de Maraş'ın işgalci güçlerin işgalinden kurtulmasında, bölgedeki milli kuvvetlerin etkisi büyük oldu. Ancak bu milli kuvvetlerin oluşumu işgalin ilk günlerinden beri mevcut değildi. Zira Ahmet Cevdet Paşa, Diyarbakır'dan, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 31 Ekim 1919 tarihli belgede bölgesinde milli teşkilatların bulunmadığı hususunu belirtmekteydi (ATASE, İSH, A:1/1, D:16, F: 96-6).

Maraş'ın kurtuluşu daha sonra, zincirleme birçok olayı da başlattı. Zira Maraş'ın kurtuluşuyla, İngilizler başta olmak üzere müttefikler, Osmanlı Devleti üzerine, zaten kafalarına koymuş oldukları baskıları artırma ve yaygınlaştırma olanağını da buldular (Duru, 2011: 58).

Sonuç

İngiltere'nin, Musul'u Fransızlardan almak için elinde bir koz bulundurmamak istemesi, Maraş'ın coğrafi konumundan faydalanarak İngilizlerin Suriye'de bulunan birliklerinin emniyete alınmaya çalışılması, Adana ve çevresinde İngilizlerin hâkimiyetinde bir Ermeni Devleti ile bölgede bir de Kürt Devleti'nin kurulmak istenmesi, Maraş'ın ve çevresinin İngilizler tarafından işgal edilmesinin nedenleri olarak kabul edilebilir. Bu açıdan bakıldığında Maraş ve çevresinin işgali, İngilizler açısından her bakımdan önem taşımaktaydı. İngilizler bu düşüncelerinde daha sonra haklı çıkarak Fransızlardan, Musul'u almaya muktedir olmuşlardı. Zaten işgal dönemleri boyunca da bölgede büyük olayların

KSÜSBD Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

çıkmasına sebep olabilecek tutum ve davranışlardan olabildiğince kaçınılması bunu doğrulamaktadır. Bu durum İngilizlerin bölgede geçici kalma düşüncelerinin daha en başından beri bulunduğunu göstermektedir.

İngiliz işgali gerçekleşmeden önce Harbiye Nezareti'ne gönderilen bazı belgelerde, İngilizlerin Maraş ve Antep'i işgal etmeyeceği ifade edilirken, birçok belgede de konuya dikkat çekilmişti. Dolayısıyla devletin İngiliz işgalinin hangi noktaya ulaşacağı konusunun farkında olduğu savunulabilir.

İngilizler sömürgeleştirmek istedikleri yerlere, o bölgenin mizacına göre kuvvet göndermekteydiler. Maraş'a da ekseri Hintli ve Müslüman askerlerin gönderilmesi bu açıdan değerlendirilmelidir. İngilizler böylece, bölge halkının duygularını kullanarak, kendilerine karşı olası bir başkaldırıyı en başında engellemiş oldular.

İngilizlerin desteğinden cesaretlenen Ermeniler, her fırsatta Maraş halkına saldırmaya başladılar ve Maraşlıların ellerinde hilelerle mallarını gasp etmeye çalıştılar. Maraş'a getirilen ve gelen Ermenilerin çoğu köylerine ve kasabalarına değil de Maraş'a yerleşmeye başladılar. Ermeniler böylece şehirde işgalci güçlerle birlikte, asayişi bozucu faaliyetler planladılar ve işgalden kendi menfaatlerine uygun faydalar sağlamaya çalıştılar.

İngilizlerin Ermeniler tarafından kullanılması ve şehir halkının bu suretle baskı ve zulümlere maruz bırakılması, İngilizlerin yönetimine ve bu arada Ermenilere karşı şehir halkı tarafından bir direnişin oluşmasına neden oldu. İngilizler bunun da farkına vararak Ermenilerin, Türklere yaptıkları baskı ve zulümleri engellemeye ve Ermenileri yönetim ile kolluk kuvvetlerinden uzaklaştırılmaya başladılar. Böylece Maraş'taki İngiliz işgalinin kalan süresi daha mutedil bir hal almaya başladı.

İngilizlerin Maraş'ı işgalinin, Fransızların Maraş'ı işgaline göre daha az sıkıntılı geçtiği söylenebilir. Ermenilerden sonra şehirde İngiliz kolluk kuvvetlerinin görünen yüzü Hintli Müslüman askerler olmaya başladı. Bu Müslüman askerler de zaten kendileri de Müslüman olan Maraşlı Türklere daha iyi anlaştılar.

Hem İngilizlerin Maraş'ı işgali sırasında, hem de daha sonra Fransızların Maraş'ı işgali sırasında, halkın elinden savunma amacıyla kullanılabileceği endişesiyle silah ve mühimmatlar işgalci güçler tarafından toplatılmıştı. Böylece olası bir direniş işgalci güçler tarafından engellenmeye çalışılmıştı. Ayrıca her iki işgalde Ermeniler, işgalci güçlere çeşitli yardımlarda bulundular. Ermenilerin işgalci güçlere yardım etmelerinin amacı, işgalci kuvvetlerin gücünü kullanmak suretiyle yerel halkı bezdirmek, uzaklaştırmak veya yok etmektir. Bu suretle Ermenilere göre Maraş'ta yaşayan yerel Türk unsurları bertaraf edilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

A. Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi Belgeleri

İstiklal Harbi Klasörü (İSH)

ATASE, İSH, A:1/1, D:16, F: 96-2; A:1/1, D:16, F: 96-3; A:1/1, D:16, F: 96-4; A:1/1, D:16, F: 96-5; A:1/1, D:16, F: 96-6; A:1/1, D:16, F: 96-7; A:1/1, D:140, F: 17; A:1/1, D:145, F: 20-1; A:1/1, D:220, F: 73-1; A:1/2, D:220, F: 17; A:1/3, D:25, F: 74; A:1/3, D:25, F: 74-1; A:1/3, D:25, F: 74-2; Kutu No:68, Gömlek No:45, (R.20.11.1334); Kutu No:2, Gömlek No:83 (R.23.11.1334); Kutu No:2, Gömlek No:16, (R.27.11.1334); Kutu No:88, Gömlek No:161, (R.01.03.1335); Kutu No:79, Gömlek No:28, (R.22.02.1335); Kutu No:78, Gömlek No:112, (R.05.03.1335); Kutu No:21, Gömlek No:42, (R.05.03.1335); Kutu No:78, Gömlek No:114, (R.06.03.1335); Kutu No:78, Gömlek No:116, (R.08.03.1335); Kutu No:8, Gömlek No:110, (R.10.03.1335); Kutu No:85, Gömlek No:1, (R.13.03.1335); Kutu No:21, Gömlek No:85, (R.21.04.1335); Kutu No:24, Gömlek No:20, (R.02.09.1335); Kutu No:270, Gömlek No:27, (R.27.10.1335);Kutu No:200, Gömlek No:167, (29.10.1335); Kutu No:198, Gömlek No:97, (R.02.11.1335); Kutu No:97, Gömlek No:128, (R.06.11.1335); Kutu No:98, Gömlek No:66, (R.09.11.1335); Kutu No:88, Gömlek No:9, (R.12.11.1335); Kutu No:104, Gömlek No:29, (R. 1335).

B. Devlet Arşivleri Başkanlığı (DAB)

DAB., DH. ŞFR., 00612.00007.001 (R-25-01-1335); 00619.00040.001 (R-06-03-1335); 616-102 (R-22-02-1335); 617-49 (R-24-02-1335); HR.SYS., 2542-3 (M-27-02-1919); DH.EUM.AYŞ., 74-91 (H-10-03-1338).

C. Kaynak, Araştırma ve İnceleme Eserler

100. Yılında 1919 Arşivimizden Belgeler (2019), Sahada ve Masada Güçlü Diplomasi Temalı XI. Büyükelçiler Konferansı Özel Yayını, T.C. Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanlığı, Ankara.

Akbıyık, Yaşar (1999), **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Alparslan, Yaşar ve Yakar, Serdar (2008), **İstiklal Savaşında Maraş**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.

Alparslan, Yaşar ve Yakar, Serdar (2012), **Maraş Fransız Harbi Belgeler – Hatıralar**, Öncü Basımevi, Ankara.

KSÜSBD Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

Arslanyürek, Yaşar (2019), “**Halil (Kut) Bey’in Trablusgarp Savaşı’ndaki Faaliyetleri**”, Belgi Dergisi, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2019/II, C.2, S.18, ss. 1563-1586.

Atalay, Besim (2008), **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Fa Ajans, Kahramanmaraş.

Bağdadlılar, Adil (1974), **Uzunoluk İstiklal Harbi’nde Kahramanmaraş**, Kervan Yayınları, İstanbul.

Başından Sonuna Her Yönüyle Kurtuluş Savaşı (1920-1923), EK 2, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul.

Avcıoğlu, Doğan (2001), **Milli Kurtuluş Tarihi 1838’den 1995’e**, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Bulut, Yücel “Hindistan’da İngiliz Sömürgeciliği, Oryantalizm ve William Jones”, <http://tjs.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2016/01/13298-29890-1-SM.pdf> (ET: 11.01.2017).

Çavdar, Tefvik (2001), **Milli Mücadele’ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm I**, Cumhuriyet.

Doğan, Orhan (2008), “**İngiliz ve Fransız İşgali Altındaki Maraş’ın Kurtuluş Mücadelesi (Önemli Olaylar/Öne Çıkan İsimler)**”, Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine, (Ed. Mehmet Özkarcı vd.) Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Kahramanmaraş, ss. 251-274.

Duru, Orhan (2011), **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Eyicil, Ahmet, (2005), “**Maraş Savunması**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XXI, Mart, ss. 47-75.

http://www.k-maras.com/a_dos/i_ismali.htm (16.01.2017).

Gökhan, İlyas (2011), **Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi**, Öncü Basımevi, Ankara.

Gönen, Cengiz (2005), **Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı Maraş**, Lazer Yayınları, Ankara.

Gümüşalan, Nermin (2014), **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş (1908-1938)**, Öncü Basımevi, Ankara.

Jaeschke, Gotthard (1989), **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Maraş Milli Mücadelesinde Uzunluk ve Adil Bağdadlıoğlu (2014), (Haz. Serdar Yakar), Kahramanmaraş.

Meram, Ali Kemal (1969), **Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi**, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi, İstanbul.

Özalp, Yalçın (1984), **Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin İlk Zaferi**, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara.

Şamsutdinov, Abdula Mardanoviç (1999), **Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923**, Çev.: Ataol Behramoğlu, Doğan Kitapçılık, İstanbul.

Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, (İngiliz ve Fransızların Güney - Doğu Anadolu'yu İşgal Etmeleri, Millî Mücadele Hareketleri, Bu Bölgede Yapılan Muharebeler ve Revandiz Harekâtı) (2009), Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Ural, Selçuk (2007), “**Mütareke Döneminde İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Politikası**”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 39, Mayıs, ss. 425-463.

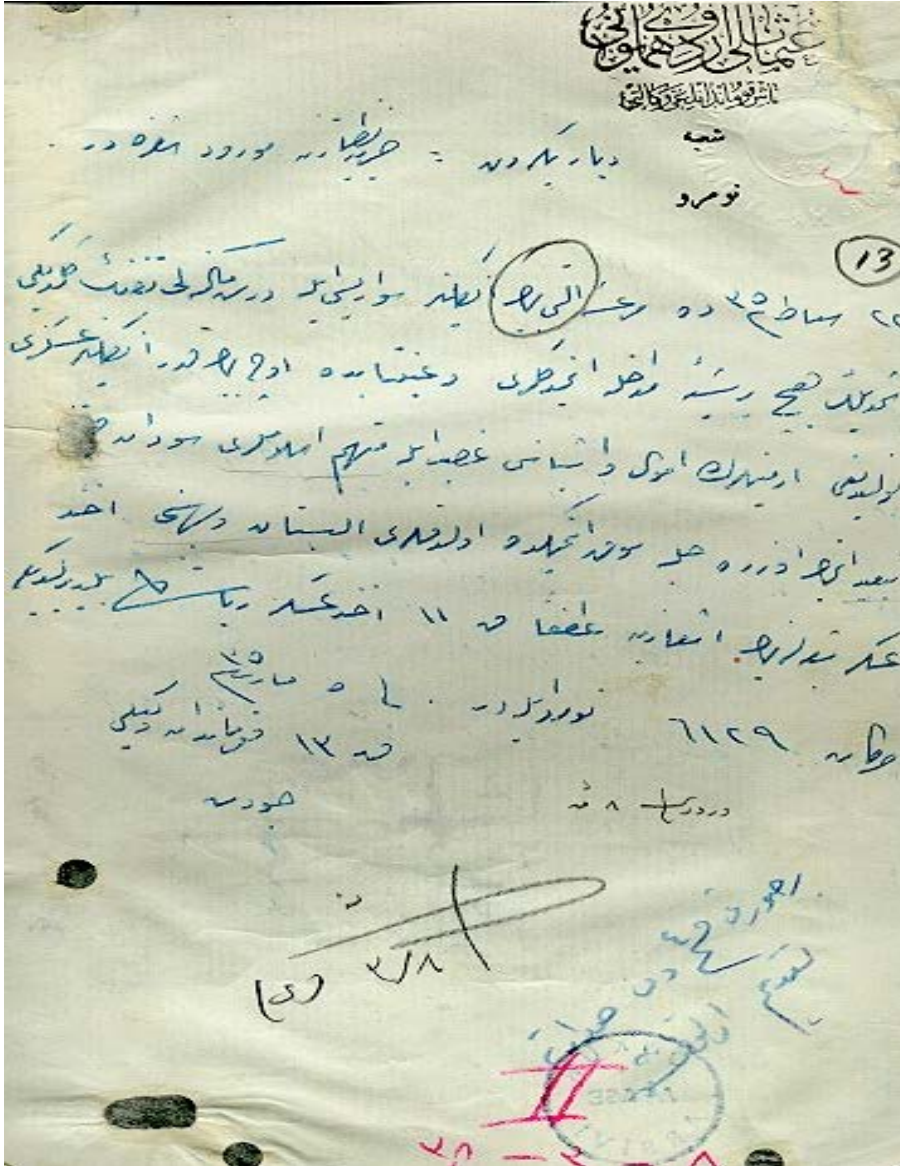
Yakar, Serdar (2012), **Maraş Milli Mücadelesinde Şeyh Ali Sezai Efendi**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.

Ek 1. İngilizlerin, Maraş'ı işgal ettikten sonra Maraş Mutasarrıfına Verdikleri Halep İngiliz Kumandanlığı'nın 4 maddelik yazısı (ATASE, İSH, A:1/3, D:25, F:74-2).

Ek 2. Komutan Vekili Cevdet Bey'in 5 Mart 1919 tarihinde Diyarbakır'dan, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifre.

Ek 3. İngilizlerin işgalleri karşısında 13. Kolordu'nun tutumunu anlatan Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazı.

